

Атамась Н.І.

УДК 330.322.12

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА ДОЛАРИЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Актуальність теми. У доларизованій економіці України, де одночасно іноземна й національна валюта виконують функції грошей, деформується дія каналів передавального монетарного механізму, що суттєво підвищує невизначеність в монетарній сфері, посилює вплив монетарних шоків і ризики боргової кризи. У зв'язку з цим, боротьба з доларизацією української економіки є важливим напрямком політики НБУ для збереження контрольованості монетарної сфери. Проте в умовах експансії іноземним капіталом банківської системи вирішення даної проблеми суттєво ускладнюється. Також складність і неоднозначність перебігу процесу все масштабнішого входження іноземних інвесторів в банківську систему України, що безпосередньо посилює рівень доларизації економіки, свідчить про актуальність порушеної проблеми та зумовлює необхідність її глибокого аналізу.

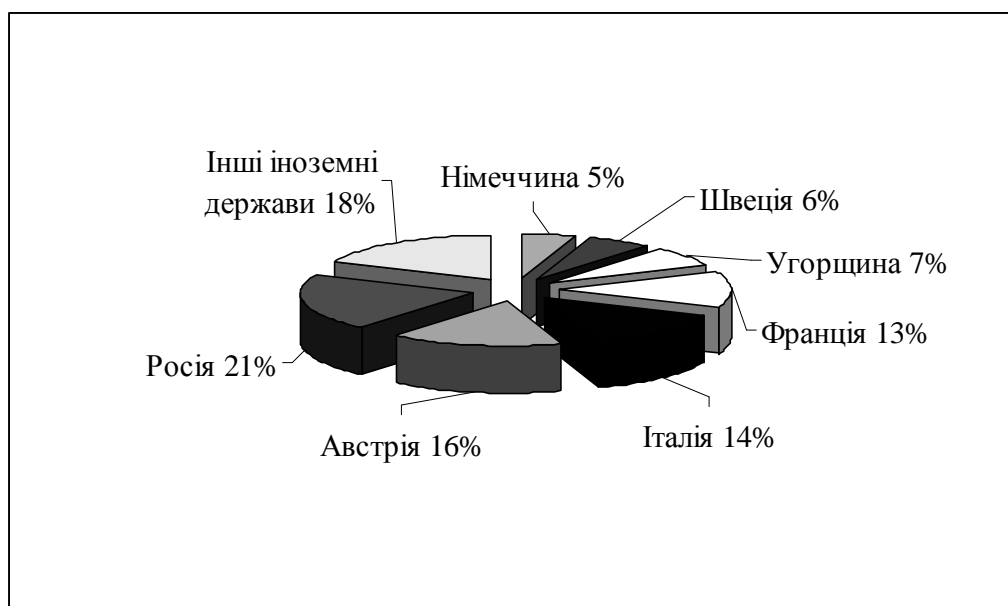
Постановка проблеми. Присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України та швидке їхнє зростання сприяє залученню іноземних інвестицій та звичайно розширює ресурсну базу банків. Поряд з цим слід зважати на низку фінансових ризиків, які не тільки можуть призвести до втрати самостійності та керованості у сфері грошово-кредитної політики, несподіваних коливань ліквідності та відпливу фінансових ресурсів із негативними наслідками для стану платіжного балансу, а й до викривлення структури ринку кредитних та депозитних продуктів, що посилює рівень доларизації національної економіки, та стає загрозою стабільності національної грошової одиниці.

Аналізуючи останні дослідження та публікації, варто зазначити, що в Україні достатньо висвітлена проблематика впливу іноземного капіталу на роботу банківської системи та досліджений світовий досвід цього процесу. Зокрема, В. Геєць дає оцінку позитивним та негативним наслідкам припливу іноземного капіталу на банківську систему України [7]; О. Барановський наводить результати порівняльного аналізу умов функціонування іноземного капіталу в банківських системах Росії, Білорусі та України [1]. Т. Смовженко та О. Другов обґрунтовують доцільність розробки та застосування політики управління процесом зростання участі іноземних інвесторів [10]. Також багато вітчизняних економістів, таких як А. Гальчинський, М. Савлук, В. Стельмах, А. Мороз, С. Тігіпко, В. Ющенко, С. Шумська приділяють значну увагу проблемам доларизації економіки та необхідності залучення валюти, що обертається поза банківським оборотом. При дослідженні валютно-курсових проблем монетарної політики в сучасних умовах проблему доларизації української економіки порушував також і В. Козюк [9]; О. Береславська, В. Зимовець, Н. Шелудько приділили значну увагу причинам і наслідкам доларизації кредитного ринку України [3]. О. Владимир дослідила особливості проведення дедоларизаційних заходів НБУ та їх вплив на розвиток економіки [6]. Поряд з цим **недостатньо досліджено** вплив діяльності іноземних банків на підвищення надмірного використання іноземної валюти в національній економіці.

З огляду на це **метою статті** є пошук шляхів оптимізації впливу зростання частки іноземного капіталу в банківському секторі на рівень доларизації вітчизняної економіки та збереження позицій національної валюти і вітчизняних банків у валютно-фінансовому просторі України.

Вклад автора і обґрунтування отриманих наукових результатів. Процеси глобалізації світової економіки не могли і не зможуть обійти ні Україну, ні її фінансово-банківську систему, особливо якщо врахувати відкритість вітчизняної економіки. Банківська система України є першопрохідцем у багатогранному і складному процесі прискорення інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу. Перехід з 1998 року українських банків на міжнародні стандарти ведення бухгалтерського обліку відкрив шлях до приходу іноземного капіталу в банківську систему. Першою великою інвестицією стало придбання у 2005 році австрійською групою Raiffeisen International за 1028 млн. доларів США 93,5% акцій банку «Аваль». Співвідношення ціни продажу до капіталу банку складало близько 3,9 [11, с.49]. У подальшому в операціях придбання українських банків іноземними банками відбулась мультиплікація і дане співвідношення в ряді випадків перевищувало п'ятикратний розмір капіталу. На сьогодні участь іноземних інвесторів відбувається на основі придбання діючих вітчизняних банків, а в недалекій перспективі іноземні інвестори зможуть відкривати філії власних банків в Україні. Тому процес розширення участі іноземного капіталу в банківському секторі потребує управління з боку держави для мінімізації потенційних ризиків.

Упродовж 2007 року кількість діючих банків з іноземним капіталом збільшилася з 35 до 47 банків (26,7% від загальної кількості діючих банків України), з них кількість банків зі 100% іноземним капіталом з 13 до 17 банків (9,7% від загальної кількості діючих банків). Станом на 1 січня 2008 року сума іноземного капіталу становила 15, 1 млрд. грн. Частка іноземного капіталу в загальному зареєстрованому статутному капіталі діючих банків України за 2008 рік збільшилася з 27, 6% до 35%. Іноземний капітал в банківській системі України представлений 23 країнами (рис.1) [12].

Рис. 1. Розподіл банківських активів України, що контролюються нерезидентами на 01.01.2009 р.

Джерело: Розрахунок автора за даними НБУ

Показово, що на сьогоднішній день найбільша частка іноземних активів контролюється інвесторами з колишніх метрополій – Росії та Австрії (рис.1). Спільність історичного минулого і геополітичні амбіції урядів даних держав безперечно відіграли свою роль в процесі захоплення українського банківського ринку. Решта великих банків з іноземним капіталом належить французьким, італійським, угорським, німецьким, шведським інвесторам, що свідчить про особливу зацікавленість в контролі над українським банківським бізнесом фінансових інститутів з Європейського Союзу.

Станом на 1 квітня 2009 року в Україні було зареєстровано 198 банків, 52 банки – з іноземним капіталом, у тому числі 17 – з 100%-м іноземним капіталом. Сукупний зареєстрований статутний капітал українських банків на 1 квітня 2009 року становив 88,246 млрд. гривень, а чисті активи – 870,665 млрд. гривень. У 2008 році частка іноземного капіталу в українській банківській системі збільшилася на 1,7 п. п., до 36,7% [5].

В Україні криза банківської системи є наслідком надмірної кредитної експансії упродовж 2005 – 2007 рр. Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що темпи приросту обсягів кредитування за вказаний період були дуже високими і в середньому становили близько 70% за рік. Лише у 2008 році, в момент виникнення кризи, темпи приросту кредитування дещо знизились і за 11 місяців становили 57,3%. При цьому темп зростання ВВП за 2005–2007 рр. у середньому становив близько 5,8% за рік. Таким чином, темп зростання обсягів кредитування українськими комерційними банками перевищував темп зростання ВВП майже у 10 разів [2, с.12]. Останні кілька років банки активно розвивали споживче кредитування та кредитування поточної діяльності. Станом на липень 2008 року іпотечні кредити склали значну частку в кредитуванні індивідуальних клієнтів. До початку фінансової кризи українські банки могли вільно залучати за кордону фінансові ресурси під 4–5% річних, і продавати їх в Україні за 10–11% річних у доларах США. Проблема була лише в тому, що кредити залучалися на терміни 3–5 років, а видавалися – на 10–20 років. Українські банки вирішували цю проблему за рахунок рефінансування отриманих кредитів новими з такими ж, а інколи і нижчими ставками. Так, зовнішній борг банківської системи зріс із 2.262 млрд. доларів у 2005 році до 30.971 млрд. доларів на початок 2008 року, тобто у 13,7 рази. Валовий зовнішній борг станом на 01.10.08 р. становив 105.429 млрд. доларів США. Якщо розглянути його валютну структуру, то 82% становить долар США, а 11% — євро; 2,5% — гривня тощо. Лівову частку цих коштів з процентами необхідно буде повернути вже у 2009 році. Стрімке зростання обсягів кредитування утруднювало для регулюючих органів моніторинг якості кредитного портфеля банків через його швидку зміну.

Таблиця 1. Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України у 2002–2008 рр. [4, с. 98].

Період, роки	Усього (млн. грн.)	Темп зростання (%)	У тому числі			
			у національній валюті		в іноземній валюті	
			млн. грн.	%	млн. грн.	%
2002	42 035	–	24 463	58,20	17 572	41,80
2003	67 835	161,4	39 563	58,32	28 272	41,68
2004	88 579	130,6	51 207	57,81	37 372	42,19
2005	143 418	161,9	81 274	56,67	62 144	43,33
2006	245 226	170,9	123 783	50,54	121 443	49,46
2007	426 863	174,1	213 798	50,09	213 065	49,91
2008	733 919	171,93	300 132	40,89	433 787	59,11

В умовах коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми, українські банки опинилися перед загрозою кризи ліквідності. Наслідки фінансової кризи могли бути ще більш серйозними, якби більшість великих українських банків не були у власності закордонних банків. Це дало їм змогу продовжувати залучати грошові ресурси із закордону, а також пропонувати кращі умови в порівнянні з іншими. Це підтверджує статистика виданих кредитів (рис. 2), згідно якої серед 5 лідерів ринку іпотечного кредитування в Україні, перші 4 є дочірніми компаніями закордонних фінансових груп, і мають загальну долю ринку в 56,6% [2, с.13].

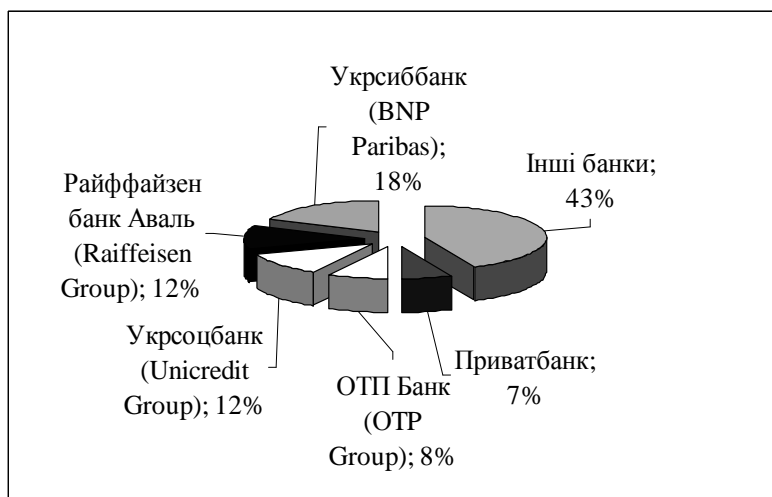

Рис. 2. Лідери іпотечного кредитування в Україні.

Джерело: Розрахунок автора за даними НБУ

Як бачимо, комерційним банкам і Національному банку необхідно серйозно готуватися до різкого погіршення ситуації навколо кредитних портфелів. Частка валютних кредитів, надана комерційними банками у 2007 році, становила майже 50%, а в 2008 році – вже 59,11%. Аналогічну тенденцію до зростання мала й динаміка депозитів. За цей же період їх сума дорівнювала відповідно 30,02 та 44,03% (таблиця 2).

Таблиця 2. Динаміка депозитів та рівня доларизації у банківській системі України у 2002–2008 рр. [4, с. 65, 66, 119].

Період, роки	Усього (млн. грн.)	У тому числі				Рівень доларизації за методикою МВФ (депозити на М2)
		у національній валюті		в іноземній валюті		
		млн. грн.	%	млн. грн.	%	
2002	37 715	25 636	67,97	12 079	32,03	18,78
2003	61 617	41 954	68,12	19 663	31,88	20,73
2004	82 959	52 759	63,60	30 200	36,40	24,07
2005	132 745	87 198	65,69	45 546	34,31	23,58
2006	184 234	114 093	61,93	70 142	38,07	27,04
2007	279 738	189 906	69,98	89 832	30,02	22,96
2008	357 800	200 256	55,97	157 544	44,03	30,73

Значний приріст валютних кредитів та депозитів характеризує ступінь недовіри до національної валюти та високу доларизацію економіки України. З огляду на це заходи, які здійснюються Національним банком для регулювання грошового обігу в країні, є малоефективними, оскільки бівалютна система на них не реагує. Крім цього, високий рівень доларизації в країні за умови переходу до гнучкого курсоутворення сприяв посиленню волатильності валютного курсу, оскільки до попиту на іноземну валюту для зовнішньоекономічних угод додався внутрішній попит. Тільки за вересень – грудень 2008 року на ринку готівкових продажів його суб'єктами було куплено іноземної валюти на 11,962 млрд. доларів США [2, с.11].

Серед основних переваг опанування банками з іноземним капіталом вітчизняних грошово-кредитних ринків можна назвати наступні: підвищення ефективності діяльності банків, зумовлене посиленням конкуренції; надання ширшого спектра банківських послуг; поліпшення корпоративної культури та прозорості діяльності; здешевлення банківських послуг; удосконалення системи управління банківськими ризиками; запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків; підвищення ефективності банківського нагляду і регулювання банківської діяльності; посилення ролі національних банківських систем в розподілі іноземних інвестиційних ресурсів; підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників; створення нових робочих місць тощо. Тобто в цілому прихід іноземних банків на національний банківський ринок може стати вагомим фактором прискорення процесів розвитку банківського сектору.

Проте в умовах значної доларизації української економіки активна діяльність філій іноземних банків може суттєво погіршити можливості її подолання та спричинити низку негативних наслідків, а саме:

– закріпити викривлену валютну, строкову і галузеву структуру банківського кредитування переважно високоприбуткових галузей (торгівлі, операцій з нерухомістю, галузей, пов'язаних із видобуванням і первинною переробкою мінерально-сировинних ресурсів), що веде до загострення структурних ризиків;

– створити нерівні умови конкуренції на фінансовому ринку України, що приведе до перерозподілу на користь іноземних філій ринку корпоративних клієнтів та встановлення зарубіжними банками контролю над найбільш ефективними сферами діяльності; підвищить залежність економічного розвитку України від інтересів іноземних банків;

– посилити загрозу неконтрольованого відтоку капіталу і фінансових ресурсів із відповідними негативними наслідками для стану платіжного балансу, вітчизняного валютного ринку і грошової одиниці.

У зв'язку з цим на перше місце висувається завдання визначення шляхів регулювання діяльності банків з іноземним капіталом з метою недопущення їх впливу на зростання доларизації української економіки та збереження позицій національної валюти і вітчизняних банків у валютно-фінансовому просторі України.

З метою пом'якшення можливих негативних наслідків створення в Україні філій іноземних банків і максимального використання їх потужного фінансового потенціалу доцільним є посилення вимог щодо надійності новостворюваних іноземних банківських установ шляхом встановлення відповідних критеріїв їх допуску на український ринок. Адже прихід іноземних інвесторів та сам процес зміни власників не повинен створювати на ринку фінансову нестабільність. Для реалізації цього принципу Національний банк України має застосовувати ефективну систему відбору іноземних інвесторів та їх допуску до участі на українському ринку банківських послуг. Крім того, доцільно застосовувати дієву систему моніторингу фінансового стану материнського зарубіжного банку та інших фінансово-банківських установ, що входять до групи материнського банку, аби своєчасно запобігти привнесенню в Україну елементів фінансової нестабільності ззовні. Державна політика має сприяти максимізації позитивних ефектів від приходу іноземних інвесторів у банківську систему України, нівелюючи при цьому негативні [10, с. 18].

Висновки. Збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі України має відбуватися поступово – відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу. При цьому необхідно зміцнювати сегмент банків з державним капіталом, який би спеціалізувався на забезпеченні основних стратегічних структурних та зовнішньоекономічних завдань економічного зростання. Необхідно запровадити моніторинг доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку і розробити раціональну стратегію державного управління процесом входження іноземних банків в Україну, яка полягає в тому, щоб максимально інтегрувати іноземні банки в українську економіку, орієнтуючи їх на виконання пріоритетних національних завдань.

Дедоларизація кредитного ринку має стати частиною довгострокової грошово-кредитної політики Національного банку України з установленням орієнтирів щодо валютної структури активів і пасивів банківської системи.

Джерела та література

1. Барановський О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 12–20.
2. Береславська О. Чинники курсової нестабільності в Україні // Вісник НБУ. – 2009. – №2. – С. 8–14.
3. Береславська О., Зимовець В., Шелудько Н. Доларизація кредитного ринку в Україні: причини і наслідки.// Економіка і прогнозування. – 2006. – №2. – С. 117–130.
4. Бюлетень НБУ. – 2008. – №12.
5. Бюлетень НБУ. – 2009. – №3.
6. Владимир О. Особливості проведення деволаризаційних заходів Національним банком України та їх вплив на розвиток економіки.// Вісник ТНЕУ. – 2007. – №4. – С. 44–51.
7. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України.// Дзеркало тижня. – 2007. – № 26 (605).
8. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток// Вісник НБУ. – 2008. – №1.– С. 8–15.
9. Козюк В. Монетарні проблеми функціонування глобальної фінансової архітектури: Монографія. – Тернопіль: Вид-во Астон, 2005. – 512 с.
10. Смовженко Т., Другов О. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України.// Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С. 16–19.
11. Шумська С. Готівкові кошти населення в іноземній валюті як фінансовий ресурс економіки.// Наукові записки. – 2004. – №30 – С. 47–53.
12. Річний звіт про діяльність банківського нагляду України в 2007 р.// [www.bank.gov.ua/publication/of_vydan/Annual Reports Bank Supervision/Zvit_bank_nagladu_2007.pdf](http://www.bank.gov.ua/publication/of_vydan/Annual%20Reports%20Bank%20Supervision/Zvit_bank_nagladu_2007.pdf)